

БАГАТОВЕКТОРНІСТЬ КУЛЬТОВО-ОБРЯДОВИХ ПРАКТИК УГКЦ ЯК ФЕНОМЕН ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ РЕЛІГІЙНОСТІ

Розглянуто поняття «релігійної ідентичності» в контексті греко-католицького інваріанту релігійності. Крізь призму культово-обрядових практик досліджено релігійність окцидентальної, орієнтальної та загальнокатолицької ідентифікаційних груп у межах Української Греко-Католицької Церкви. Проаналізовано взаємодію і взаємозв'язок окцидентальної та орієнтальної греко-католицьких груп. Розкрито спосіб поєднання ідентифікаційних груп у творенні єдиної ідентичності Української Греко-Католицької Церкви.

Ключові слова: релігійна ідентичність, релігійність, ідентичність УГКЦ, ідентифікаційні групи, окцидентальна група, орієнтальна група, загальнокатолицька група, культово-обрядові практики.

Актуальність. Соціокультурний простір, в який включене українське суспільство, протягом всього історичного існування перебуває на перетині різних культур і цивілізацій. Це призводило до позитивних результатів, а саме: культурна різноманітність і толерантність соціокультурного життя українців, однак і до негативних наслідків у виді конфліктів і війн через бажання володіння та впливу на українців тих чи інших держав. Дана ситуація сприяла тому, що українство постійно існує у складному геополітичному стані конфлікту за українські території та впливу на них, між сусідніми державами, представниками різних цивілізацій. В філософській науковій спільноті даний стан розглядають як «межовий», а його екзистенцію – як «існування на пограниччі». І все-таки більшість українських дослідників дотримуються думки, що Україна – однозначно європейська держава, якій дісталась роль одного із східних бастионів європейської культури на межі з азійським простором.

Також слід зазначити, що європейська культура також є різномірною. Вона відрізняється своєю різноманітністю: регіональною, мовною, релігійною, тощо. Хоча в своїй основі європейська цивілізація має беззаперечне спільне підґрунтя, котре базується на спадщині греко-римської античності, а також юдео-християнському світогляді. Християнство як ключовий релігійний вимір європейської культури також не можна назвати монолітним: адже християнський світогляд ще в середньовічні часи розмежовується на латинську (західну) ідентичність, котра базується на аристотелівсько-томістичній раціональній філософській традиції і грецьку (східну) ідентичність, котра, в свою чергу, базується на платонівсько-неоплатонівській містичній філософській традиції. Дані християнські традиції були представлені на територіях України ще з княжих часів, попри те, що Володимир Великий хрестив Київську Русь, здійснивши спробу інтегруватись у візантійську традицію, проте історія залишила нам свідчення про зв'язки Русі з католицьким світом, як-от делегацію папських послів до княгині Ольги, чи заснування Констанцією, жінкою князя Лева, обителі домініканців у Львові.

Спроба поєднати дані християнські традиції в єдине ціле на українських і білоруських землях зазнали за часів підготовки, прийняття і підтвердження Берестейських артикулів, котрі поєднували Київську православну митрополію з латинським Римом – зі збереженням візантійського обряду. Внаслідок цієї спроби утворилася найбільша східна католицька унійна церква, котра за часів австрійської імператриці Марії Терезії отримала назву Українська Греко-Католицька Церква. Дана релігійна конфесія є яскравим прикладом «межовості» українського соціокультурного простору.

В межах даної конфесії існують три групи, кожна з яких відзначається своєю ідентифікацією. Дане поняття включає в себе історію створення, існування,

еволюціонування, а також богословські засади, регіональну специфіку та яскравих лідерів. Розглядаючи явище релігійної ідентифікації в середовищі УГКЦ, науковці виокремлюють: окцидентальну (прозахідну) групу, орієнтальну (просхідну) групу, а також загальнокатолицьку групу, котра має розповсюджену мережу общин у всій Католицькій Церкві і серед українських греко-католиків зокрема. Дані три ідентифікаційні групи в своїй сукупності творять єдину ідентичність Української Греко-Католицької Церкви.

Ступінь наукової розробки. Аналіз публікацій дослідників з української діаспори, таких як: В. Ленчик [4], В. Скопельський [10], а також українських дослідників: І.Ісиченка [3], С.Мудрого [5], С.Головащенко [1] засвідчує наявність широкого кола підходів до висвітлення церковної історії, зокрема історії Української Греко-Католицької Церкви. Проте слід зазначити, що дані праці відзначаються різним ступенем аналізу феномену греко-католицької ідентичності. Для окремлення поняття «релігійної ідентичності» використанні праці зарубіжних дослідників Е.Сміта [11], М.Заковоротная [2], а також українського дослідника І.Папаяні [9]. Для осмислення та висвітлення сучасної діяльності греко-католицьких спільнот в контексті культово-обрядових практик як ключової репрезентанти релігійної ідентичності, проаналізовані офіційні електронні джерела різноманітних монарших згромаджень УГКЦ, зокрема Чину Найсвятішого Ізбавителя [8], Селезіан святого Дона Боско УГКЦ [6], Францисканців греко-католиків [7]. Слід зазначити, що дані роботи та джерела мають виражену конфесійну спрямованість і не завжди об'єктивні. Тому можна зробити висновок, що проблематика феномену різновекторності релігійної ідентичності як особливості греко-католицької релігійності в українській науці ще не достатньо розкрита, а отже потребує подальшого, більш глибокого вивчення і обговорення.

Мета статті – прослідкувати розвиток ідентичності УГКЦ в рамках аналізу функціонування окцидентальної, орієнтальної та загальнокатолицької ідентифікаційних груп в межах даної конфесії. Відповідно до окресленої мети, **завдання** даної наукової розвідки полягають у:

- визначенні поняття «релігійної ідентичності»;
- аналізі причин та еволюції латинізації культово-обрядових практик окцидентальної ідентифікаційної групи УГКЦ;
- висвітленні особливостей виникнення та розвитку орієнтальної греко-католицької групи;
- з'ясуванні характеристик існування та специфіки адаптації загальнокатолицьких рухів та згромаджень в рамках аналізу їх культово-обрядових практики в середовищі УГКЦ.

Окрім того, автор намагатиметься проаналізувати особливості реалізації культово-обрядових практик даних ідентифікаційних груп УГКЦ як вияву їхньої релігійності. Даний аспект недостатньо висвітлений в сучасному науковому дискурсі і потребує ґрунтовного аналізу.

Виклад матеріалу. Щодо проблеми формування ідентичності (на мікрорівні індивіда), то дана проблема досить чітко висвітлена в науковому доробку Е. Еріксона. Дослідник розгортає думку про те, що формування ідентичності актуалізується у трьох формах. Зокрема, по-перше, інтроєкція – примітивне вживання в образ, по-друге, ідентифікація – співтотожність із значними символами й конкретними представниками роду, громади або суспільства загалом, по-третє, формування ідентичності – відтворення певної сукупності ідентифікацій і включення останніх в єдину цілісність [2].

Як зазначає український вчений І. Папаяні, конструювання релігійної ідентичності знаходиться в кордонах повсякденності індивіда та відбувається завдяки актуалізації певних релігійних практик, які в свою чергу складають основу релігійного досвіду особи (культового, позакультового, тощо), в якому релігійна ідентичність конструюється, актуалізується, конкретизується і трансформується, набуваючи певних рис і особливостей, що стають основою її відмінності від інших різновидів соціальної ідентичності [9].

Для того, щоб релігійний досвід отримав своє місце у суспільстві на рівні багатьох індивідів, він повинен бути легітимізованим повсякденністю. Конструювання релігійної

ідентичності в повсякденні, на думку І.Папаяні, розгортається і актуалізується на рівні двох умовно окреслених практик, а саме дискурсивних і не дискурсивних [9].

Межа між дискурсивними й недискурсивними практиками конструювання релігійної ідентичності є доволі розмитою. Така форма як ритуал (літургія), на думку дослідника, виступає як така, що поєднує в собі дискурсивні і недискурсивні практики конструювання релігійної ідентичності і виступає завдяки своїй символічності як важливий елемент актуалізації когнітивних взірців для конструювання ідентичності особою.

Важливість культово-обрядових практик як форми вияву та декларування релігійної ідентичності відзначає також англійський дослідник Е. Сміт. На його думку, «...релігійні ідентичності спираються на об'єднання культури та її елементів – вартостей, символів, міфів і традицій, – часто кодифікованих в обрядах та ритуалах. Отже, вони прагнуть об'єднати в одній громаді вірних усіх тих, що визнають певний символічний код, певну систему вартостей традицій віри та ритуалу» [11, с.16].

Щодо ідентичності Української Греко-Католицької Церкви, то більшість як дослідників, так і послідовників даної Церкви визнають, що це Церква кирило-мефодієвської традиції [1, с.215-116]. Володимирового хрещення, яка зберегла візантійський обряд і після підписання Берестейської унії з Римською Католицькою Церквою визнає верховенство папи Римського, безпосередньо розвинула свою окрему ієрархію і сформувалася, як окрема церковна інституція. А сам термін «греко-католики» ввела у вжиток своїм декретом австрійська імператриця Марія-Тереза, для зрівнення у гідності і правах католиків західного і східного обрядів [5, с.340]. До цього моменту представників даної церкви називали «уніатами» [3, с.392].

Розглянемо розвиток трьох ідентифікаційних груп в межах УГКЦ, а саме окцидентальної, орієнтальної та загальнокатолицької.

Почнемо розгляд окреслених нами ідентифікаційних груп з окцидентальної (прозахідної групи). Передусім слід зазначити, що підписана у Бересті унія між Римським престолом і частиною Київської митрополії, передбачала для збереження самобутності Київської митрополії, повне збереження всіх східнохристиянських (візантійських) культово-обрядових традицій. Але практично відразу після підписання унії, новопостала церква зазнає латинізуючи впливів практично в усіх сферах своєї життєдіяльності, зокрема і в культово-обрядовому житті. Латинізація проводилася по ряду причин, зокрема:

- 1) бажанням Католицької Церкви збільшити вплив на Київську уніатську митрополію;
- 2) намаганням уніатів знайти і осмислити свою ідентичність;
- 3) навчанням і формуванням уніатського священства в католицьких навчальних закладах.

Дані причини призвели до того, що латинізуючи впливи були юридично оформлені на Замойському синоді 1720 року, де фактично культово-обрядове життя було оформлене згідно постанов католицького Триденського собору. Дані постанови стосувалися як сакраментології (відправленні святих тайн), так і літургії (відправлення денного, місячного та річного кіл богослужінь). Також на формування окцидентальної групи вплинули, такі історичні події, як:

1. Добромільська реформа 1882 р. – яка стосувалася василіанського чину, за яким закріплювалися єзуїтські ченці, котрі керували даним монашим чином до 1906 р., за цей час вони реформували даний чин згідно зі своїми практиками.
2. Львівський помісний собор 1891 р. – котрий закріплював ряд латинізуючих елементів у житті греко-католиків, таких як заохочення священників до celibату, пом'якшення стосовно правил посту, тощо.
3. Діяльність Станіславовського єпископа Григорія Хомишина і так званої групи «латинників» – котрі у міжвоєнний період активно захищали і впроваджували серед греко-католиків римо-католицьку релігійність, визнаючи найважливішим у церкві приналежність до католицизму.
4. Діяльність УГКЦ підпіллі (1946-1989 рр.) – в радянський період часу, коли греко-католиків переслідували, підпільно вони провадили релігійне життя, котре часто виявлялося у практикуванні католицьких культово-обрядових практик, котрі

відмежовували їх від православ'я, трактованого греко-католиками як інструмент радянської репресивної діяльності.

Вищеперераховані історичні події призвели до того, що в середовищі Української Греко-Католицької Церкви утворилася окцидентальна ідентифікаційна група, котра свою релігійність виявляє у златинізованих і запозичених у римо-католиків культово-обрядових практиках.

Друга ідентифікаційна група, котру ми проаналізуємо – орієнтальна (просхідна група). Слід зазначити, що відразу після підписання Берестейської унії паралельно з тенденціями латинізації існувала група уніатів, котрі виступали за збереження східних (слов'яно-візантійських) культово-обрядових традицій. Але до кінця XIX – початку XX століття вони не мали свого яскраво вираженого лідера, монашої спільноти, осередків, тощо.

Таким лідером на початку XX століття став галицький митрополит Андрей Шептицький. Граф зі спольщеного українського роду в пошуках власної ідентичності навіртається до греко-католицизму і приймає чернечий постриг з іменем Андрей, котре мало старослов'янське звучання. Андрей Шептицький цікавився рухом старообрядників, котрих відвідав у 1891 році у їхньому традиційному центрі у Білій Криниці на Буковині. Цей візит змусив його оцінити значення дониконівської літургійної традиції, багато чого з якої збереглося в УГКЦ [10, с.116].

Духовні пошуки греко-католицької ідентичності, здійснені митрополитом, досліджував відомий фахівець з історії церкви, доктор Василь Ленчик. Він називає працю Шептицького екуменічною та виокремлює такі етапи:

1. Заснування інституцій з метою підготовки відповідних кадрів для студій над екуменічною діяльністю та вивченням східнохристиянської духовності;
2. Організація монаших чинів, які мали б бути помічниками в провадженні єдності християн (зокрема студитів та редемптористів);
3. Пропаганда єдності християн на Заході Європи та популяризація візантійського богослов'я;
4. Організація Російської Католицької Церкви;
5. Останні роки діяльності митрополита, зокрема листування з представниками православної інтелігенції [4, с.135].

Особливо важливим пунктом для орієнтальної ідентифікаційної греко-католицької групи у формуванні та організації їхніх культово-обрядових практик є організація студитського монашества. Початком їхньої організації вважається 1903/4 рр. (діяльність т.зв. Скнулівської лаври). Згодом вони отримали у 1906 році свій «Типікон», а вже у 1919 році митрополит Андрей Шептицький спільно зі своїм рідним братом Климентієм Шептицьким, котрий став архімандритом студитської Унівської лаври, уклали Унівський устав – на зразок «Типікона» Петра Могили [4, с.137]. Дані збірки правил базувались на суто візантійсько-слов'янських традиціях і мали на меті відновити східнохристиянські культово-обрядові традиції в межах УГКЦ. Усі ці події призвели до того, що утворилася орієнтальна ідентифікаційна група, котра свою релігійність виявляє у відновленні та плеканні візантійсько-слов'янських культово-обрядових практик.

Третя ідентифікаційна група, котру ми проаналізуємо – це так звана загальнокатолицька група. Дана група складається з монаших і мирянських католицьких згромаджень, котрі діють в рамках католицької церкви незалежно від обряду. Переважно вони були засновані на Заході в межах римо-католицького обряду, але потім поширили свою діяльність на інші Східні Католицькі Церкви, зокрема і УГКЦ. У своїй більшості вони перейняли візантійський обряд і культово-обрядове пошанування у ньому, але застосовують також певні культові відмінності, такі як пошанування засновників своєї спільноти і певні приписи, котрі стосуються всіх членів даної спільноти, незалежно від їхнього обряду.

Слід зазначити, що від моменту підписання Берестейської кийська митрополія юридично вважається частиною Католицької Церкви. Але поряд з тим вона мала формально всі незалежні інституції, котрі хоча й зазнавали латинізуючих впливів, проте

мали локальний уніатський характер. Прикладом цього може слугувати створення уніатського Василіанського чернечого ордену (ЧСВВ).

Щодо загальнокатолицьких монаших та мирянських рухів, то вони інтегрувались у життя греко-католицької церкви після запрошення у 1913 році на місійну діяльність митрополитом Андреем Шептицьким монашого Чину Найсвятішого Ізбавителя (ЧНІ) або як їх ще називають «редемптористів» (від лат. «redemptor» – «відкупитель», «ізбавитель») [12, с.224]. Така ідея прийшла до митрополита після відвідин Канади, де він познайомився з місією редемптористів серед українців. Найбільш плідною за своїми наслідками була зустріч з бельгійським місіонером о. Ахілю Деляре, який у 1906 році прийняв східний обряд, щоб працювати з українськими емігрантами в Канаді (після виїзду з України в кін. ХІХ-поч. ХХ ст. вони довгий час не мали жодного духовного проводу) [8].

Загальнокатолицький рух серед греко-католиків можна поділити на дві категорії (відповідно до їх статусу в Католицькій Церкві):

1. Відомі історичні спільноти, такі як: редемптористи, селезіани, єзуїти, францисканці, тощо;
2. Нові загальнокатолицькі рухи: Віра і світло, Тезе, Живий вогонь, тощо.

Також даний рух можна структурувати за хронологічним принципом – а саме за часом початку діяльності серед греко-католиків:

1. Перша половина ХХ століття: редемптористи, селезіани [6];
2. 90-ті роки ХХ століття (після виходу УГКЦ з підпілля): францисканці [7], єзуїти;
3. 2000 роки: Віра і світло, Живий вогонь, Тезе.

Основними рисами культово-обрядової діяльності даних спільнот як ключової характеристики їхньої релігійності є: шанування римо-католицьких засновників їхніх спільнот; використання поодиноких латинізуючих, або нових культово-обрядових практик пов'язаних з їхніми спільнотами: моління вервиці, адорації, розважання, молитовні практики Ігнатія Лойоли, молитва Тезе, тощо; висока мобільність членів спільноти: вишкіл наставників і членів спільноти за кордоном в іноземних центрах їхніх згромаджень, керівництво згромадженням, або часті реколекції-настанови проводять члени згромаджень з інших країн, а також інших обрядів.

Висновки. Проаналізувавши еволюцію розвитку ідентичності Української Греко-Католицької Церкви слід зазначити, що в межах даної конфесії розвивалися три ідентифікаційні групи, котрі мали різне бачення щодо провадження літургійного життя даної церкви. Окциденталістська (прозахідна) група впроваджувала в життя церкви різноманітні латинізуючі елементи – щодо культово-обрядових практик, сакраментології та богослов'я. Дана ідентифікаційна група головним аспектом своєї релігійності визначала приналежність до Католицької Церкви і намагалась продемонструвати цю приналежність всіма способами. Протилежних світоглядних засад дотримувалась течія орієнталістів, котрі головною ціллю своєї діяльності вважала очищення греко-католицьких обрядів від латинізуючих нашарувань, а також повернення до джерел східної християнської духовності. Головним аспектом своєї ідентифікації вони вважають належність до візантійського літургійного життя та східного богослов'я, а також Володимирового хрещення. Третя ідентифікаційна група представляє загальнокатолицькі монаші та мирянські рухи, котрі провадять свою діяльність у межах УГКЦ, але також мають тісний зв'язок зі своїми західними матірними згромадженнями і включені в їхню структуру. Дана група має певний еклектичний характер: в основі маючи принципи тої чи іншої католицької спільноти, в культово-обрядовому житті використовують візантійський обряд, проте застосовують елементи і своєрідну специфіку своїх матірних спільнот. Слід зазначити, що дані три ідентифікаційні групи творять одну велику ідентичність УГКЦ, котра бере активну участь у загальнокатолицьких процесах, відчуваючи приналежність до Католицької Церкви, а також зберігають східнокатолицьку ідентичність.

Перспективи дослідження. Для поглиблення наукового пошуків даної теми дослідження потребують аналізу такі питання, як специфіка функціонування ідентифікаційних груп Української Греко-Католицької Церкви, оскільки в рамках даної

структуризації діяльність греко-католицької спільноти є малодослідженою та не висвітленою. Також потребує ґрунтового наукового аналізу загалом структура культово-обрядового комплексу, котрий використовується греко-католиками – як ключова репрезентанта релігійної ідентичності даної конфесії.

Література

1. Головащенко С. Історія християнства: Курс лекцій / Сергій Головащенко – К.: Либідь, 1999. – 352 с.
2. Заковоротная М. Идентичность человека. Социально-философские аспекты [Електронний ресурс] / Маргарита Заковоротная – Режим доступу: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000729/index.shtml>
3. Ісіченко І. Історія Христової Церкви в Україні / Ігор Ісіченко – К.: Акта, 2008. – 698 с.
4. Ленцик В. Визначні постаті Української Церкви: Митрополит Андрей Шептицький і Патріарх Йосиф Сліпий / Василь Ленцик – Львів: Свічадо, 2004. – 608 с.
5. Мудрий С. Нариси історії Церкви в Україні / Софрон Мудрий – [4-те вид.] – Жовква: Місіонер, 2010. – 544 с.
6. Офіційна сторінка Селезіан Святого Івана Боско УГКЦ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.sdbua.net/index.php/ua>
7. Офіційна сторінка Францискан греко-католиків [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ofmbizant.com.ua/>
8. Офіційна сторінка Чину Найсвятішого Ізбавителя [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.cssr.lviv.ua/>
9. Папаяні І. Конструювання релігійної ідентичності. Теоретично-релігієзнавчий аналіз [Електронний ресурс] / Іван Папаяні – Режим доступу: <http://ea.donntu.edu.ua/handle/123456789/3337>
10. Скопельський В. Усі ми брати: збірка праць / Всеволод Скопельський; [Пер. з англ. О.Грабовецького] – Львів: Свічадо, 2006. – 340 с.
11. Сміт Е. Національна ідентичність / Ентоні Сміт [Пер. з англ. П.Таращук] – Київ: Основи, 1994. – 536 с.
12. Чуракова Л.П. Латинсько-український та українсько-латинський словник / Людмила Чуракова – К.: Чумацький шлях, 2009. – 617 с.

Mykhaylo Kobryn

Multi-cult ritual UGCC practices as a manifestation phenomenon Greek Catholic religiosity

Investigated the concept of «religious identity» in the context of the Greek Catholic religion invariant. In the light of cult and ritual practices studied religion of Occidental, Oriental and General Catholic identity groups within the Ukrainian Greek Catholic Church. Analysis of the interaction and relationship Occidental and Oriental Greek-Catholic groups. Reveals the way the combination of identity groups in the creation of a common identity of the Ukrainian Greek Catholic Church.

Keywords: Identity of UGCC, Occidental group, Oriental group, General Catholic group, religious ritual practices.

Михаил Кобрын

Многовекторность культово-обрядовых практик УГКЦ как проявление феномена греко-католической религиозности

Рассмотрено понятие «религиозной идентичности» в контексте греко-католического инварианта религиозности. Сквозь призму культово-обрядовых практик исследованы религиозность окцидентальной, ориентальной и общекатолической идентификационных групп в пределах Украинской Греко-Католической Церкви. Проанализировано взаимодействие и взаимосвязь окцидентальной и ориентальной греко-католических групп. Раскрыто способ сочетания идентификационных групп в создании единой идентичности Украинской Греко-Католической Церкви.

Ключевые слова: Идентичность УГКЦ, окцидентальная группа, ориентальная группа, общекатолическая группа, культово-обрядовые практики, история УГКЦ.

Надійшла до редакції 26.02.2014 р.